

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כו, תשל"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מילון עברי-צרפתי חדש*

בשנת תשכ"ו הופיע מילונו הצרפתי-עברי של מרדכי מ' כהן. הוא נסקר ב"לשונונו לעם" (קונטרס קסג, כסליו תשכ"ו) וזכה שם לשבחים רבים. לפני שנה לערך נדפס חלקו העברי-צרפתי של מילון זה. המחבר מעיד בהקדמתו, שחלק זה של המילון מבוסס על אותם העקרונות, שהנחו אותו בחיבור החלק הקודם. עיון קצר במילון החדש מאשר את דבריו: מבנהו השקוף להפליא של הערך, תפקידם הכפול של ערכי המשנה לציון הוראותיה השונות של המלה ולהדגמת צירופיה ושימושיה הרבים, הציונים המיוחדים לסימון שימוש המלה כמונח מקצועי¹ – כל אלה דומים לנמצא בחלקו הצרפתי-עברי של המילון, ומשום כך אין צורך לחזור על מה שנאמר בסקירת החלק ההוא.

אף היקפו של החלק החדש דומה לשל קודמו: 753 עמ' בפוליטורים לעומת 759 עמ' – בתבנית דומה – שבחלק הקודם. היש בכך ראייה לעניין עושרה המילוני של הלשון העברית בהשוואה אל הלשון הצרפתית, שהיא ידועה כאחת הלשונוֹת העשירות באוצר מליה? לא בהכרח. איני מוסמך להעריך את טיבו של אוצר המלים הצרפתי, הכלול בחלק הצרפתי-עברי של המילון, אך התרשמתי, שהוא מכיל, בעיקר, אותו חלק באוצר המלים של הלשון הצרפתית החיה בדורנו, המשמש בפועל ממש כדיבור ובכתיבה. לא כן החלק העברי-צרפתי. לפי הערכתי

* מרדכי מ' כהן / מילון חדש עברי צרפתי / הוצאת ספרים אחיאסף בע"מ תל-אביב / הוצאת לארוס פאריס / נדפס בישראל תשל"ג.

1. כגון "אדר(י)כלות), אנטומ(יה), אסטר(ונומיה)", וכיו"ב 38 תחומי מקצוע. הוסף על זה את הציון הנפוץ "בהש(אלה)".

הוא מכיל הרבה יותר מאשר אותו חלק באוצר המלים של העברית החיה בדורנו, שיש לו קיום של ממש בדיבור ובכתיבה. נראה לי, שהסברה של תופעה זו הוא בכך, שהחלק העבריי-צרפתי מכונן לא רק למי שיודע עברית, והוא מבקש תרגומה של מלה עברית בצרפתית, אלא גם – ואולי בעיקר – למי שיודע צרפתית, והוא לומד וקורא עברית ומבקש לדעת את פירושה של מלה עברית, שנתקל בה אנב קריאה או דיבור. אין המחבר מפרש את ייעודו של המילון, לאיזה סוג דוברים מן השניים המילון מיועד, אם לאחד משניהם או לשניהם כאחד, אולם פגותיו נרמזות הן בעשייתו בנוף המילון והן בדברי הקדמתו:

אין מניעה, למשל, לותר במילון צרפתי על ערכים שיצאו מכלל שימוש לפני שלוש מאות שנה ולהפנות את הקורא למילונים מיוחדים לצרפתית עתיקה. לעומת זאת אין להעלות על הדעת מילון עברי שיעדר ממנו אוצר המלים של התנ"ך. הרי בשביל קוראים רבים בחול המילון העברי מיועד קודם כול להבנת התנ"ך ... לשון חז"ל מיוצגת במילוננו בהרחבה, אך יש לזכור שהמילון עוסק בשפה העברית, ולא הארמית... כמו כן אנו מביאים את אוצר-המלים של שירי הקודש והחול מימי-הביניים, ובכללם הפיוטים העיקריים של מחזור-החגים.

דברים אלו מכוונים בלי ספק אל יודעי צרפתית הקוראים בתנ"ך, בספרות חז"ל ובספרי התפילות, והם נתקלים במלה עברית לא-מובנת להם ומבקשים את פתרונה בצרפתית. אף הנספח תמצית תורת-הצורות העברית שבסוף המילון מיועד לדוברי צרפתית הלומדים עברית.

עדות נוספת לייעודו על המילון החדש אנו מוצאים בהיקף אוצר המלים העברי שבו. הישבתי ומצאתי, שבאותיות זיין וטיית, התופסות 30 עמ' מפלל 753 העמודים שבמילון כולו, יש 1047 ערכים ראשיים. במילון החדש של אבן-שושן, על פי הסיפוס שבסופו, יש בשזי אותיות אלו 1448 ערכי יסוד (מקוריים ובין-

לאומיים). הני אומר, מילונו העברי-צרפתי של מ' כהן מכיל 70% מאוצר המלים שבמילונו של אבן-שושן. מילון אבן-שושן הוא היום המילון השלם המעודכן של הלשון העברית. אין בידינו הערכה, כמה מן הערכים הרשומים במילון זה משמשים שימוש חי בלשון ימינו, ואולם ניתן לאמוד אומדן גס את כמותם ב-50% לכל היותר. קרוב לנדאי, שפל אלה נמצאים גם במילונו של מ' כהן, שהרי הוא כותב בהקדמתו:

מובן מאליו, שעיקר תשומת-הלב ניתנה לעברית של ימינו, הספרותית והעיונית, המדעית והטכנית, הרשמית והיומיומית, הכתובה והמדוברת.

אם אומדנו נכון, יוצא אפוא, שרק 724 (= 2:1448) מתוך 1047 הערכים שבאותיות ז"ן וטי"ת של המילון העברי-צרפתי, כלומר כ-70%, שייכים לאוצר המלים החי, ואילו שאר הערכים שייכים לאחד משני הסוגים האלה: (א) המלים המיושנות, הארכאיות, שהן רשומות במילונים העבריים מפוח מציאותן ברבדים העתיקים של הספרות העברית, ואינן משמשות עוד בדורנו, או (ב) אותן המלים, שהן רשומות במילונים כחידושי העברית של דורנו, אך מציאותן בה קלושה ומלאכותית. מלים כאלה אינן שייכות אפילו לאוצר המלים הפאסיבי של הלשון העברית. רובן חידושי כותבים יחידים, שלעתים קרובות כל תפוצתן ושימושן בחיבורי מחדשן. מלים אלו מספרן בלשו. הספרות העברית החדשה אֶלְפִים, והמילונאי צריך שיזהר בהן, שלא יהפוך מילונו אוסף של קוריוזים.

2. ניסיתי להעריך את מידת חיותם בלשון ימינו של 100 הערכים הראשיים הראשונים באות ז"ן שבמילון החדש של אבן-שושן. התוצאה הייתה: 46 ערכים קיומם בדיבור ובכתיבה – ובכלל זה הספרות היפה – מאושש; 49 ערכים שייכים לסוג המלים המיושנות או לסוג של חידושי כותבים, שאין להם פירות בספרות; 5 ערכים התקשיתי לסוגם בכאן או בכאן.

מרדכי כהן מודע לקיומן של מלים שעבר זמנן, וכאשר הוא מביא מלה כזאת מכוח מציאותה במקרא, הוא מציין אותה בסימן דוגמה של מלה כזאת היא איתון vestibule. בשביל דובר עברית, שאינו יודע צרפתית, המלה איתון זרה ובלתי מובנת לא פחות מן המלה הצרפתית vestibule, שפירושה ב־עברית של יום-יום 'הול' (דירה של שלושה חדרים והול מואר)³. דוגמה של מלה מן הסוג השני זיגון, jaquette. במילון הצרפתי-עברי של מ' כהן המלה jaquette (veston) מתורגמת 'מעיל קצר'. במילון העברי-צרפתי, בערך מְעִיל, אין 'מעיל קצר', אבל לאחריו בא הערך מְעִילוֹן, שתרגומו jaquette, veston. חיפשתי את מלת זיגון במילוניו של אבן-שושן, ושם כתוב: 'זיג קטן, מעיל-גברים קצר: "בזמן האחרון היה בא אליה במין זיגון אפור" (ולפוסקי, תר' רומנים 111)

במילון עברי-לועזי, שנועד לדוברי עברית, אין לרשום מלים, השייכות לאחד הסוגים הנוכריים, שכן יודע עברית, המבקש תרגומה הלועזי של מלה עברית, די לו באוצר המלים העברי החי והידוע. אם הוא רוצה לדעת, איך אומרים בצרפתית 'הול', יחפש בערך הול, ולא בערך איתון⁴. רוצה הוא לדעת, איך

3. מלת הול, שאין לה תחליף בעברית המדוברת התקנית (ראה להלן הערה 4), לא שפר חלקה במילונים העבריים. אין היא מובאת במילונייהם של אבן-שושן ושל מדין. פנעני מביאה באוצרו, אך כדרפו אינו מציין את מוצאה הזר. גם ב־מילון עולמי לעברית מדוברת של דן בן-אמוץ גתיבה בן-יהודה היא מובאת בלא ציון מקורה, אף על פי שבעלי מילון זה מציינים, בדרך כלל, את מוצאן של המלים הזרות. מרדכי כהן כותב בהקדמתו: 'רק בדור האחרון פיתחה העברית בארץ גם לשון עגה, שעסיסיותה אינה גופלת מזו של שאר האומות... חלק מביטויים אלה, שכבר נקלטו בשפה, מופיעים במילוני'.

4. בחלק הצרפתי-עברי של המילון מלת vestibule

אומרים בצרפתית ז'קט⁵, ילך לערך זה או לערך ז'קט (קצר), ולא לערך ז'נון. דובר לשון זרה, הלומד עברית, ובידו מילון עברי-לועזי, כלום הוא נזקק לאותן מלים עבריות נדירות ומישנות? לכאורה התשובה חיובית, שהרי הוא עשוי להיתקל בהן. ואולם אם נזכור, שמלים כאלה נמצאות אם בטקסטים עתיקים ואם בטקסטים ספרותיים מובהקים של דורנו (יזהר, שלונסקי, עגנון), מותר להניח, שקורא כזה כבר מסוגל להשתמש במילון עברי-עברי מקיף, המכיל גם מלים נדירות וגם מלים מישנות, ואין הוא זקוק דוקא למילון עברי-לועזי.

הרהורים אלו, שיש בהם קורטוב של ביקורת, עולים בדעתי, כל אימת שמילון לועזי-עברי או עברי-לועזי יוצא לאור. פרופ' עוזי אורנג היטיב לתאר את בעיותיו של מילון דו-לשוני במאמרו המאלף 'דמותו הרצויה של מילון אנגלי-עברי' (לשוננו לעם תשכ"ד-תשכ"ה). אף על פי כן אין ספק בעיניי, שמילונו של כהן הוא מן המעולים, שזכתה להם המילונות הדו-לשונית שלנו בדור האחרון. גם הוצאת 'אחיאסף' ראויה לברכה על הדפסתו הנאה של המילון.

מתורגמת: פרוזודור, אולם-פניסה, מבוא. הוראתן של פרוזודור ואולם-פניסה שונה בלשון המדוברת מהוראת הול. לעומת זה מבוא במשמעות זו כלל אינה משמשת בלשון הדיבור. יוצא אפוא, שמלת הול אין לה תחליף בלשון הדיבור, ובעצם אין היא בגדר 'סלנג'.

5. דובר עברית אינו חייב לדעת שמלת ז'קט (או ז'קט, כדרך האנגלית) צרפתית היא, ומשום כך הוא עשוי לחפשה במילון עברי-צרפתי. ואפילו הוא יודע שמלה צרפתית היא, אין הוא יודע בהכרח את כתיבה בצרפתית, והרי לך סיבה נוספת, מדוע יחפשנה במילון עברי-צרפתי. מלת ז'קט מובאת במילונייהם של אבן-שושן ושל פנעני. אחת משתי הדוגמאות, שפנעני מביא, הרי היא בלשון רבים: "ז'קטים קיציים לגברים". אף אבן-שושן רושם לה צורת רבים ז'קטים.